

Для впровадження і стабільного функціонування системи реєстрації необхідно вирішити ще багато суперечливих питань, які чинним законодавством взагалі не врегульовані, але мають до неї певне відношення.

Література

- 1 Цивільний кодекс України.
- 2 Земельний кодекс України.
- 3 Закон України «Про іпотеку» від 5.06.2003 р. № 898-ІУ.
- 4 Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 01.07.2004 р. № 1952 -ІУ.
- 5 Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18.11.2003 № 4196.
- 6 Постанова Кабінету Міністрів України «Про тимчасовий порядок Державної реєстрації іпотек» від 31 березня 2004 р. № 410.

Робота подана до редакції 19.06.2008 р.

УДК 336.717.061.1: 336.763

А. В. Нікітін,

канд. екон. наук, доц.,
доц. кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ ЯК ПРОФЕСІЙНІ УЧАСНИКИ ФОНДОВОГО РИНКУ

Рассматривается место и роль коммерческих банков на современном фондовом рынке Украины. Определены приоритеты развития фондового рынка Украины с учетом необходимости повышения роли банков на нем.

A place and role of commercial banks is examined at the modern fund market of Ukraine. Priorities of fund market of Ukraine development are certain taking into account the necessity of increase of role of banks on him.

Ключові слова: банки, фондовий ринок, суб'єкти ринку, цінні папери, брокерські операції, депозитарні послуги,

На сучасному етапі розвитку фінансової системи України особливо актуальна проблема місця і ролі комерційних банків у системі функціонування фондового ринку. Різні точки зору з цієї проблеми часто відображають суперечливі думки — від істотного обмеження участі банків в операціях на цьому ринку, до значного перебільшення їх ролі як основного елементу функціональ-

ної структури ринку цінних паперів. У зарубіжній банківській практиці при вирішенні цієї проблеми існують різні підходи, що роблять вплив на масштаби діяльності банків на фондовому ринку. Залежно від ролі банків на цьому ринку умовно можна виділити три моделі організації ринку цінних паперів: банківську, небанківську і змішану [1, с. 342—343]. З урахуванням постійної трансформації економічних відносин в Україні, вважаємо існуючу модель участі банків на фондовому ринку недосконалою та потребуючою певної модифікації.

Фундаментальним правовим інструментом впливу держави на розвиток і формування інфраструктури фондового ринку є Закони України [2—6]. Так, закон [3] дає характеристику фондовому ринку через кінцевий перелік учасників ринку (суб'єктів ринку), груп та видів цінних паперів (об'єктів ринку), встановлює регулятивну норму щодо взаємодії суб'єктів ринку між собою та відносно об'єктів ринку.

Історія розвитку фондового ринку України свідчить про насичення на різних етапах різними інструментами. Так, з часу прийняття приватизаційних законів (1992 р.) до часу закінчення етапу масової приватизації (2000 р.) в Україні приватизовано 66 707 об'єкт. Переважно це малі підприємства й об'єкти — 53 659 (80,4 %); середніх і крупних — 11 157 об'єктів (17,6 %), об'єктів незавершеного будівництва — 1 712 (майже 2,0 %) [7].

Стан фондового ринку післяприватизаційного періоду можна оцінити у порівнянні співвідношення обсягів випуску акцій і облігацій.

Якщо в період з 1996 по 1999 роки найактивнішими емітентами були державні підприємства і товариства з обмеженою відповідальністю, а акціонерні товариства випереджали лише комерційні банки, то вже в 2000 році комерційні банки збільшили свою присутність на фондовому ринку більше чим у 8 разів і зайняли третє місце, акціонерні товариства очолюють цей список і збільшили свою присутність у 34 рази (табл. 1).

Таблиця 1

ОБСЯГИ ВИПУСКУ АКЦІЙ У 1996—2000 рр., млрд грн [8].

Суб'єкти ринку	1996	1997	1998	1999	2000
Комерційні банки (ЗАТ)	0,006	0,170	0,231	0,215	0,333
Комерційні банки (БАТ)	0,049	0,269	0,324	0,639	0,755
Страхові компанії	0,002	0,015	0,100	0,165	0,192

Закінчення табл. 1

Суб'єкти ринку	1996	1997	1998	1999	2000
Інвестиційні компанії та інвестиційні фонди	0,001	0,018	−0,030	0,010	−0,002
Підприємства (ЗАТ)	0,068	1,724	6,254	2,516	3,390
Підприємства (БАТ)	1,696	7,247	4,960	4374	10,827
Усього	1,821	9,443	11,839	7,919	15,494

У 2000 році частка комерційних банків: як емітентів акцій склала 7,02 % ринку; як емітентів облігацій склала 7,15 % ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги випуску облігацій у 1996—2000 рр., млрд грн [8]

Вид суб'єкта підприємницької діяльності	1996	1997	1998	1999	2000
Комерційні банки	0,663	0,500	—	—	5,000
Акціонерні товариства	—	0,035	2,691	—	45,809
Державні підприємства	1,946	102,000	3,500	120,000	0
Товариства з обмеженою відповідальністю	10,200	3,900	2,000	8,000	19,083
Об'єднання (концерни)	—	10,000	—	4,188	—
Усього	12,809	116,435	8,191	132,188	69,892

На рис. 1. зазначена динаміка росту обсягу емітованих у 1997—2007 рр. акцій і облігацій.

Частка комерційних банків від загального обсягу емісії акцій у 2007 році склала 16,36 % ринку, частка комерційних банків від загального обсягу емісії облігацій у 2006 році склала 42,42 % ринку, при цьому обсяг інвестицій банків у цінні папери в 2006 році дорівнював 27 220 млн грн — 7,71 % від загальних обсягів активів банків [10].

За даними Річних звітів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2000, 2006 і 2007 роки можна зробити висновок, що з розвитком фондового ринку України комерційні банки випереджають інших учасників ринку в динаміці обсягу залучених інвестицій. Темпи росту статутного капіталу комерційних бан-

ків випереджають темпи росту статутного капіталу інших учасників ринку. Проте незважаючи на абсолютне і відносне збільшення обсягу вкладень банків у цінні папери можна стверджувати про значне відставання росту попиту банків від росту пропозиції ринку, що створило сприятливі умови для розвитку інших учасників ринку: торговців цінними паперами, інвестиційних компаній тощо.

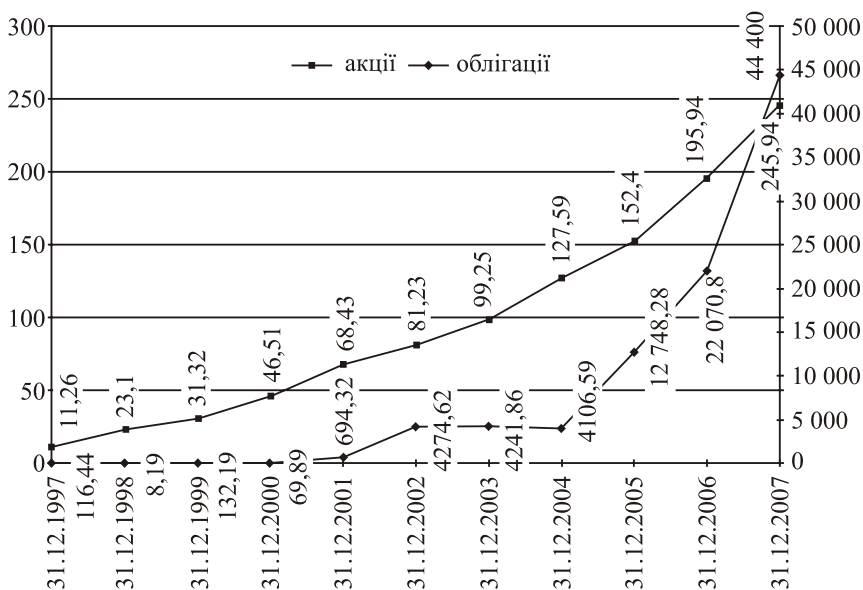

Рис. 1. Динаміка зареєстрованих випусків акцій (млрд грн) та облігацій (млн грн) [9, 10]

Традиційно основним фінансовим інструментом комерційних банків на фондовому ринку були державні облігації, банківські облігації і облігації підприємств. Переважна частка ринку облігацій належала державним облігаціям внутрішньої позики. Виконуючи функції регулятора грошової маси НБУ становиться активним учасником ринку державних облігацій.

З кінця 1997 р., у період інтенсивного дострокового виведення із внутрішнього ринку України коштів, вкладених у державні цінні папери іноземними інвесторами, основним учасником ринку державних цінних паперів став Національний банк України, що в цілому негативно вплинуло на розвиток грошово-кредит-

ного ринку. Особливо погіршилася ситуація при проведенні Міністерством фінансів у серпні 1998 р. конверсії погашення ОВДП, які належали комерційним банкам та Національному банку, із зобов'язанням сплатити їх у 2001—2004 рр. Із оперативного управління грошово-кредитним ринком практично було вилучено суму коштів, яка належала комерційним банкам, в обсязі 9,1 млрд грн.

Додатковим фактором впливу на зменшення активності комерційних банків було зниженням на початку травня 2000 року нормативу обов'язкового резервування до 15 %, що дозволило комерційним банкам отримати в обіг значні гривневі ресурси і, як наслідок, зменшило обсяги емісійної діяльності.

За таких умов найбільш привабливими для комерційних банків стають операції на валютному і кредитному ринках.

Починаючи з 2004 року розрив між обсягами виконаних договорів торговців і комерційних банків скоротився більш ніж на 30 %, а темпи росту обсягів договорів укладених торговцями цінними паперами уповільнюються. До 2005 року комерційні банки за динамікою росту обсягів договорів випереджають торговців.

До підстав зміни становища можна віднести: відновлення довіри банківської системи к державним цінним паперам після погашення Міністерством фінансів України заборгованості по ОВДП від 1998 р.; заборону з 2005 року використовувати в господарській діяльності некомерційні векселі і усунення бартеризації економіки; надання комерційним банкам законодавчих і організаційних преференцій по організації обігу, авалюванню, доміцільності і обліку векселів[11]; виконання банками ролі андеррайтерів муніципальних облігацій і облігацій підприємств, як наслідок розвитку фондового ринку України;

Як відомо, за наявності банківської ліцензії, ліцензії Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (на здійснення діяльності, щодо якої потрібно мати цю ліцензію) та за умови отримання письмового дозволу Національного банку [12], комерційні банки мають право здійснювати такі операції на фондовому ринку:

- 1) емісію власних цінних паперів;
- 2) організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- 3) здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг);
- 4) здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб;

5) операції за дорученням клієнтів або від свого імені з фінансовими ф'ючерсами та опціонами;

6) довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами;

7) депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Згідно Положення [13] діяльність комерційних банків на фондовому ринку України має ряд обмежень, що стосуються роботи відповідних спеціалізованих структурних підрозділів банку.

Серед основних ліцензійних обмежень до банків слід виділити:

— для банку при отриманні ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку встановлені збільшені кваліфікаційні вимоги;

— для пенсійного фонду зберігачем може бути банк, який має ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку — депозитарної діяльності, а саме депозитарної діяльності зберігача цінних паперів;

— банк не може бути зберігачем створеного ним корпоративного пенсійного фонду. Зберігачем для інвестиційних фондів та інвестиційних компаній не може бути банк, який виконує функцію їх інвестиційного керуючого.

Останнім часом спостерігається помітне збільшення інтересу комерційних банків до інвестиційної складової банківського бізнесу.

Це пов'язано з двома основними потребами в банківському секторі:

1) бажання комерційних банків пропонувати клієнтам більш широкий спектр послуг і, відповідно, заробляти кошти на комісійних доходах та інвестиціях;

2) з іншого боку — це пов'язано із потребою самих банків використовувати ринок цінних паперів для збільшення власного капіталу і для сек'юритизації банківських кредитів.

Участь банків України в інвестиційних процесах проявляється у двох напрямках: фінансування інвестиційних проектів і довгострокові інвестиційні вкладення, і операції з придбання цінних паперів. Аналіз динаміки частки сукупних вкладень банків у цінні папери та кредити від загального розміру активів, дає змогу виявити тенденцію щодо стабілізації ролі цінних паперів у сукупних активах банків (табл. 3).

Таким чином, вкладення в цінні папери не були і не є вагомою категорією дохідних активів банків, що свідчить про непривабливість ринку цінних паперів у порівнянні до кредитного ринку.

Таблиця 3

**ДИНАМІКА ЧАСТКИ ВКЛАДЕНЬ В КРЕДИТИ
ТА ЦІННІ ПАПЕРИ ВІД АКТИВІВ ПО БАНКАХ УКРАЇНИ
з 01.01.2002 р. по 01.01.2008 р. [14]**

Показник	01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008
Активи, млн грн	47204	63992	100234	134348	213878	340179	599396
Вкладення в цінні папери, млн грн	4230	4263	6258	7677	14070	13887	27978
Кредитні вкла- дення, млн грн	28373	42035	62503	87519	142277	245523	426863
Частка вкладень у цінні папери, %	8,96	6,66	6,24	5,71	6,57	4,08	4,66
Частка вкладень у кредити, %	60,11	65,69	62,36	65,14	66,52	72,17	71,21

Ми спостерегаємо незрозуміле, з першого погляду явище — комерційні банки, які мають більшу, ніж «чистих» торговців, розгалужену мережу філій та відділень, та більшу (за ліцензійними умовами) кількість сертифікованих спеціалістів, практично не використовують свій додатковий потенціал при проведенні посередницьких операцій.

Банки найчастіше надають послуги з брокерської діяльності торговця цінними паперами в наступних випадках:

- 1) як супутні послуги при проведенні андеррайтингу цінних паперів;
- 2) при проведенні на замовлення інших учасників фондового ринку, торговельних операцій з комерційними векселями, муніципальними облігаціями і облігаціями підприємств;
- 3) при проведенні операцій з облігаціями державної позики;
- 4) при обслуговуванні клієнтів банку, як зберігача.

Найпоширенішими операціями, що виконуються відокремленими підрозділами (філії, відділення) комерційних банків, є брокерські операції торговця, авалування, врахування податкових і комерційних векселів.

Для забезпечення можливості надання послуг щодо обслуговування руху цінних паперів усіма учасниками фондового ринку взагалі та банками зокрема необхідне здійснення низки операцій, що стосуються компетенції професійних учасників ринку цінних паперів, наприклад, діяльність по управлінню активами, брокер-

ська діяльність по виконанню доручень клієнта щодо купівлі або продаж цінних паперів, депозитарна діяльність як зберігача цінних паперів, облік прав на цінні папери та ін.

Законодавчо визначений наступний перелік депозитарних послуг, які можуть надавати українські комерційні банки:

- відкриття і ведення рахунків у цінних паперах;
- збереження й облік цінних паперів;
- обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах;
- обслуговування операцій щодо цінних паперів;
- проведення операцій з нерухомості та матеріалізації документальних цінних паперів.

Переважно як зберігачі цінних паперів на ринку депозитарних послуг України виступають комерційні банки. Серед 180 зберігачів, які станом на кінець 2006 р. працюють у депозитарній системі, 87 — комерційні банки.

Враховуючи, що на даний час в Україні функціонують близько 185 діючих банків, можна сказати, що більша половина з них має ліцензію і може надавати послуги зберігача.

Завдяки розгалуженій мережі філій та відділень системні банки мають більші можливості щодо обслуговування клієнтів. Це сприяє їх становленню як складової фондового ринку країни, що забезпечує облік прав власності на цінні папери в документарній та бездокументарній формах. У цьому аспекті банки становлять значну конкуренцію реєстраторам, для яких цей вид діяльності є виключним і не може поєднуватися з іншою професійною діяльністю на фондовому ринку. Серед найбільших банків України, які активно здійснюють реєстраторську діяльність, можна виділити АКБ «Приватбанк» (7,62 % обсягів загальних реєстрів по Україні), АКПІБ «Промінвестбанк» (4,4 %) та АКБ «Укрсоцбанк» (2,6 %) [15].

Можна зробити висновок, що, незважаючи на усі проблеми перехідного періоду української економіки, фондовий ринок усе більше активізується і стає невід'ємним елементом фінансової системи України.

Важливу роль у цьому процесі відіграють комерційні банки. Саме комерційні банки — найактивніші професійні учасники фондового ринку — здатні залучати значні кошти у операції з цінними паперами, сприяти формуванню і розширенню вторинного ринку цінних паперів, задовільняти потреби інвесторів і інших учасників ринку.

Серед операцій комерційних банків на фондовому ринку переважають: емісійні операції, брокерські і дилерські операції з облігаціями та векселями.

Важливим напрямком фондових операцій є депозитарна діяльність і андеррайтинг, з яких комерційні банки практично поза конкуренцією.

Отже, основними пріоритетами, які мають забезпечити розвиток фінансової системи України і, як наслідок, збільшити ефективність професійної діяльності комерційних банків на фондовому ринку, повинні стати такі:

- необхідно забезпечити принцип справедливого розподілу доходів між всіма учасниками залежно від внеску в загальний розвиток фінансової системи і фондового ринку, як її складової;

- сформувати ефективне інституційне середовище для регулювання факторів конкурентної боротьби та уповільнення монополізації ринку;

- створити умови прискореного розвитку регіональної мережі банків (на рівні філій та відділень) і спростити отримання її учасниками повноважень проводити професійну діяльність на фондовому ринку;

- визначити коло незадоволених потреб клієнтів щодо банківського обслуговування у сфері обігу різних видів цінних паперів та задовільнити їх на основі пропозиції нових банківських продуктів і різних форм та способів надання послуг;

- підвищити використання «людського фактору» через створення ефективної системи фахової освіти і системи управління, здійснення належної кадрової політики в банківських установах.

Література

1. Банківські операції: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2008. — 608 с.

2. Про банки і банківську діяльність. — Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III.

3. Про цінні папери та фондовий ринок. — Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV.

4. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. — Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР.

5. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні. — Закон України від 10 грудня 1997 р. № 710/97-ВР.

6. Про обіг векселів в Україні. — Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2374-III.

7. *Пасхавер О.* Приватизація в Україні: проміжні підсумки // <http://uamonitor.tripod.com/paskhaver.html>

8. Річний звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2000 рік // <http://www.ssmc.gov.ua>

9. Річний звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2006 рік // <http://www.ssmc.gov.ua>

10. Річний звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2007 рік // <http://www.ssmc.gov.ua>

11. Про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України. — Положення НБУ, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 16 грудня 2002 року № 508.

12. Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій — затверджене Постановою Правління Національного банку України від 17.07.2001 р. № 275.

13. Про організацію діяльності банків та їх відокремлених структурних підрозділів при здійсненні ними професійної діяльності на ринку цінних паперів», затверджене Рішенням Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 16.03.2006 року № 160.

14. Фінансовий стан банків України // <http://www.bank.gov.ua>

15. *Брітченко І., Перепелиця Р.* Роль комерційних банків у розбудові фондового ринку України // Вісник НБУ. — № 4. — 2005. — С. 23—27.

Стаття надійшла до редакції: 18.06.2008 р.

УДК 336.27

Л. Я. Новосад,

канд. екон. наук, доц.,

доцент кафедри фінансів,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

БОРГОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статье исследованы основные тенденции развития государственной задолженности, выявлены проблемы управления государственным долгом и предложены направления усовершенствования долговой политики.

In article the basic tendencies of development of the state debts are investigated, problems of management are revealed by a public debt and directions of improvement of debt policy are offered.

Ключові слова: державні позики, державний борг, боргова політика.